

**PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING OILADA SODIR ETILGAN
JINOYATCHILIKNING OLDINI OLISH FAOLIYATIDA XOTIN-QIZLAR FAOLI VA
MAHALLA RAISI BILAN O‘ZARO SAMARALI HAMKORLIGINING
XUSUSIYATLARI**

Abdig‘aniyev Nadirbek Baxodir uli

O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

3-o‘quv kursi 320-guruh kursanti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Profilaktika inspektorlarining oilada sodir etilgan jinoyatchilikning oldini olish faoliyatida xotin-qizlar faoli va mahalla raisi bilan o‘zaro samarali hamkorligi tushunchasi, uning maqsad va vazifalari, asosiy yo‘nalishlari, faoliyatni tashkil etish tartibi hamda huquqbuzarliklarni oldini olish faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari yoritib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar : *Oila, oila-turmush, huquqbuzarlik, jinoyatchilik, oila-turmush doirasidagi jinoyatchilik, jinoyatlarning sabablari va shart-sharoitlar, oila-turmush doirasidagi jinoyatchilikning oldini olish*

Abstract: *In this article, the concept of effective cooperation of prevention inspectors with women's activists and community leaders in the prevention of crimes committed in the family, its goals and objectives, main directions, the procedure for organizing activities, and the activities of crime prevention itself. characteristics are highlighted*

Key words: *Family, family-marriage, crime, crime, crime within family-marriage, causes and conditions of crime, prevention of crime within family-marriage*

Jamiyatda hukm surayotgan osoyishtalikni mustahkamlash aholining huquqiy ongi va madaniyatiga, qonunlarga bo‘lgan munosabatiga ham bog‘liq. Qaerda jinoyatchilikka nisbatan muhosasizlik muhiti qaror topmas ekan, huquqbuzarliklarning turli ko‘rinishlari sodir etilaveradi. Buning uchun aholi bilan manzilli ishlash, ularning muammolarini o‘z vaqtida hal etish, oilalarda sog‘lom muhitni qaror toptirish, jamiyat a‘zolarining huquqiy madaniyatini yuksaltirish lozim bo‘ladi.

Jamiyatda muqaddas hisoblangan oilaviy munosabatlarga tahdid soluvchi, uni izdan chiqaruvchi, farzandlar tarbiyasiga salbiy ta‘sir etuvchi oila-turmush doirasidagi jinoyatlarni o‘rganish, uni huquqiy jihatdan tahlil qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Oila tor maishiy tushuncha emas. U ijtimoiy jamoadir. Binobarin, oila jamiyatning bir bo‘lagidir. O‘z navbatida oilalar birlashib jamiyatni tashkil etadi. Jamiyatdagi o‘zgarishlar oilaga ta‘sirini ko‘rsatganidek, oiladagi o‘zgarishlar jamiyatga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazadi. Oila jamiyatdagi eng quyi bo‘g‘in bo‘lmish mahallada rivojlanadi va taraqqiy etadi.

Binobarin, hozirda eng quyi bo‘g‘indagi vaziyat va muammolarni chuqur o‘rganish asosida mahallalarni jinoyatdan xoli hududga aylantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu borada “mahalla yettiligi” tizimining yo‘lga qo‘yilgani oila-turumsh doirasida jinoyat sodir etish yoki

undan jabrlanish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslarni aniqlash, ularning ijtimoiy- maishiy muammolarini hal etish orqali hududlarning kriminogen vaziyatini barqaror saqlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Eng muhimi, bu yo'ldagi ishlar izchil davom ettirilmoqda.

Oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning o'rganilishi jarayonida asosan er-xotin, qaynona-kelin, aka-uka, opa-singil va boshqa yaqin qarindoshlar o'rtasidagi munosabatlarni nazarda tutish maqsadga muvofiqdir. Chunki oila muhiti muvozanatini er-xotin saqlab turadi. Mazkur sohada sodir etilgan jinoyatlarning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, oilaviy nizolarning asosiy qismi er-xotin o'rtasidagi kelishmovchiliklar natijasida yuzaga kelgan.

“Oila -turmush doirasidagi jinoyat” deganda, oilada uning a'zolari o'rtasida sodir etiladigan nizo, kelishmovchilik va janjallar oqibatida (er-xotin, qaynona-kelin, aka-uka, opa-singil va boshqalar o'rtasida) yuzaga keladigan har qanday jinoyat tushuniladi. Oila-turmush doirasidagi jinoyatlar shaxs va oilaga qaratilganligi shuningdek, jinoyatchi ham jabrlanuvchi ham bir oilaning a'zosi bo'lganligi bilan boshqa jinoyatlardan tubdan farq qiladi.

Oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning sodir etilishiga hududning ijtimoiy, iqtisodiy, demografik va kriminogen xususiyatlari ta'sir qiladi.

Oilaviy (maishiy) zo'ravonlik va tuhmat jinoyatlarining 85,7 foizi eri tomonidan xotiniga, 14,3 foizi xotini tomonidan eriga nisbatan sodir etilgan bo'lib, asosiy sabablari o'rganilganda oilaviy nizo va rashk oqibatida yuzaga kelgan.

Misol uchun, 2024-yil 23-mart kuni Denov tumani “Katta karshi” MFYda yashovchi fuqaro R.R.va o'zi bilan umumiy ro'zg'or asosida yashab kelayotgan turmush o'rtog'i R.I. bilan o'rtalarida ilgari davom etib kelayotgan oilaviy nizo sabab o'zaro tortishib qolib, janjal vaqtida yashash uyidan oshxona pichog'i bilan turmush o'rtog'i R.I.ning orqa kurak sohasiga bir marotaba qasddan sanchib og'ir tan jarohati yetkazgan. Xolat yuzasidan fuqaro R.R.vaga nisbatan O'z.Res.JKning 126-moddasi prim 1-moddasi 6-qismi bilan jinoyat ishi qo'zg'atilgan.

Yuqoridagi kriminologik va huquqiy tahlillardan kelib chiqib oila-turmush doirasida sodir etilayotgan jinoyatlarning asosiy omillari quyidagilarda:

- 1) ota va farzand o'rtalarida oilaviy qadriyatlarning yetishmasligi;
- 2) spirtli ichimlik iste'mol qilinishi;
- 3) yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni qonuniy yo'l bilan hal etish ko'nikmasining shaxsda shakllanmaganligi;
- 4) jabrlanuvchi o'zini o'zi himoya qilish usullaridan xabardor bo'lmaganligi;
- 5) oila a'zolarining bir biriga xiyonati.
- 6) oilada ayolning ijtimoiy va jinsiy ehtiyojlari eri tomonidan yetarli darajada ta'minlanmaganligi natijasida ayolda xiyonat yo'liga kirish ishtiyoqining paydo bo'lganligi;
- 7) er va xotinning g'ayriijtimoiy xulq-atvoriligi, oilada er va xotin o'rtasidagi munosabatlar buzilganligi, oilaviy qadriyatlar yetarli shakllanmasdan nosog'lom muhit vujudga kelganligi;
- 8) oiladagi moddiy yetishmovchilik, oilada mehnatga yaroqli shaxslarning bandligi ta'minlanmaganligi;

9) huquqbuzarliklar (ijtimoiy) profilaktikasini amalga oshiruvchi sub'ektlar tomonidan oilalarning ijtimoiy-mayishiy muammolari o'z holiga tashlab qo'yilganligida namoyon bo'lmoqda.

Agarda yuqoridagi oilalarda sog'lom muhit bo'lganida, ya'ni er va xotin, ota va farzand bir-birlarini tushunib, o'rtada yuzaga kelayotgan muammolarni qonuniy yo'l bilan birgalikda hal etish choralarini ko'rganida, ularning ota va onasi, o'qigan maktabi, yashagan mahallasining keksalari tomonidan ularga oilaviy qadriyatlar singdirib borilganida, "ijtimoiy profilaktika" sub'ektlari tomonidan shunday nizoli oilalar o'z vaqtida aniqlanib, ular bilan manzilli "ijtimoiy profilaktika" ichora-tadbirlari olib borilganida hamda kelib chiqqan nizolarni joyida yechishga amaliy yordam berilganida, spirtli ichimliklarni iste'mol qilmaganlarida edi, yuqoridagi kabi oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning sodir etilishiga yo'l qo'yilmagan bo'lar edi6.

Shuningdek, oila-turmush doirasidagi huquqbuzarliklar oilada oila a'zolarining o'rtasida sodir etiladigan g'ayriqonuniy xatti-harakatlarida kuzatiladi. Bunday g'ayriqonuniy xatti-harakatlar huquqbuzarlik shaklida kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi tajovuzkorlikda namoyon bo'ladi.

Tajovuzkorlik deganda, o'z muammolarini hal etish uchun zo'rvonlik vositalaridan foydalanishni afzal ko'rish tushuniladi. Bu holat kundalik oila-turmush munosabatlari doirasida turlicha tajovuzkor xulq-atvorda namoyon bo'lib, qasddan odam o'ldirishgacha olib keladi.

Oilada ijtimoiy munosabatlarning buzilishi oqibatida oila a'zolarining bir-biriga tazyiq va zo'rvonlik o'tkazish holatlari kuzatiladi, bu esa oila-turmush doirasidagi jinoyatlarni keltirib chiqaradi.

Shuningdek, xotin-qizlarning tazyiq va zo'rvonlikdan jabrlanishida latentlik darajasi yuqori hisoblanadi. Chunki xotin-qizlarning aksariyati o'zlariga nisbatan amalga oshirilayotgan tazyiq yoki zo'rvonlikni anglab yetmasligi, huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xabar berishda o'zlarida jazm topa olmasligi natijasida ro'yxatga olinmaydi hamda tazyiq va zo'rvonga nisbatan jazo qo'llanilmasdan qolishiga olib keladi.

Oila-turmush doirasidagi jinoyatlarlarning yana bir omilaridan biri bolalarga va xotin-qizlarga nisbatan amalga oshirilayotgan tazyiq va zo'rvonlikning latent (yashirin) bo'lib qolayotganligida ham ko'rishimiz mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, oila-turmush doirasida qasddan badanga yengil shikast yetkazish jinoyatining latentlik (yashiringanlik) darajasi ancha yuqori bo'lib, har uchta jinoyatdan faqatgina bittasi ro'yxatga olinadi xolos. Buning eng asosiy sabablaridan biri sifatida jabrlanuvchining o'z yaqinlariga nisbatan chora ko'rishni xohlamasligi yoki javobgarlikdan qo'rqib xabar bermasligi, ushbu jinoyatlarning latentlik ko'rsatkichining oshishiga olib kelmoqda.

Oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik profilaktikasini tashkil etish va amalga oshirish faoliyati huquqbuzarliklar profilaktikasi sub'ektlari tomonidan tizimli yo'lga qo'yilgan.

Biroq, oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning barvaqt oldini olishda huquqbuzarliklar profilaktikasi sube'ktlari tomonidan yuqoridagi huquqbuzarliklar profilaktikasi turlarining

qo'llanilishi yetarli bo'lmaydi, chunki oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning kelib chiqishi ijtimoiy-mayishiy muammolarga borib taqaladi.

Oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning barvaqt oldini olishda "ijtimoiy profilaktika"ning roli muhim hisoblanadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib, oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning oldini olishni takomillashtirishda xotin qizlar faoli va mahalla raisining profilaktika inspektori bilan hamkorligida quyidagilar taklif etiladi:

birinchidan, oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning oldini olishdagi ishlar sektor rahbarlari va mahalla raisi rahbarligida profilaktika inspektori, hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, ijtimoiy xodim va soliq inspektori tomonidan uzviy hamkorlikda mahallada amalga oshiriladigan "oilabay" va "fuqarobay" chora-tadbirlar tizimini manzilli ishlab chiqish orqali tashkil etish.

Sababi, o'rganishlar oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning kelib chiqish omillarini oilada mavjud bo'lgan ijtimoiy-mayishi muommolari bor nizoli, notinch va kelishmaydigan oilalardan izlash kerakligini ko'rsatdi;

ikkinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda taniqli bo'lgan bloger, vayner, jurnalist, tadbirkor, psixolog hamda imomxatiblardan keng foydalangan holda oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning oldini olish bo'yicha targ'ibot-tashviqot tadbirlarini yanada kuchaytirish.

So'nggi vaqtlarda aholining savodxonligini oshirishda ijtimoiy tarmoqlarning roli oshib bormoqda. Xususan, ayrim bloger, vayner, jurnalist va boshqalar tomonidan jamiyatning ijtimoiy sohalarida bo'layotgan jarayonlarni turli ko'rinishlarda namoyish etishlari millionlab fuqarolar tomonidan tomosha qilinib, muhokamalarga sabab bo'lmoqda;

uchinchidan, aholiga oila-turmush doirasidagi jinoyatlarning omillari, sodir etilish usullari to'g'risidagi axborotlarni doimiy ravishda yetkazib borish hamda uning oldini olish bo'yicha keng jamoatchilik orasida profilaktik tadbirlar va targ'ibot ishlarini muntazam olib borishni yo'lga qo'yish;

to'rtinchidan, oila-turmush doirasidagi jinoyatlardan jabrlanish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslarni aniqlash va ularni himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlarni ko'rish;

beshinchidan, aholiga oila-turmush doirasida vujudga keladigan nizolarni hal etish va o'zini o'zi mudofaa qilish usullarini o'rgatish tizimini yo'lga qo'yish.